

koppel

Gezamenlijke
uitgave KNNV

en IVN in Noord
West Overijssel

ivn natuur
educatie

KNNV

vereniging
voor veldbiologie

AGENDA KNNV en IVN

De werkgroep avonden beginnen om 19.30u en de lezingen om 20.00u.

Voor meer informatie zie rubriek Excursies en Lezingen.

Oktober

15 Van de “Auken” naar de “Bramen”, Lezing
Jaap Veneboer

December

10 Van broedvogel naar geringde vogel,
Lezing door Geert Smit

November

19 De ruige natuur van Schotland, Lezing door
Jan van der Knokke

COLOFON

“Koppel”, jaargang 13, nummer 4, vierde kwartaal 2025

Natuurtijdschrift “Koppel” is een gezamenlijke uitgave van de KNNV en het IVN.

Redactie: Robert Rubertus, Rolf Kranenburg, Emile de Leeuw

Vormgever: René Manger

Drukwerk: drukkerij Bijzonderdruk te Steenwijk

Belangrijke informatie voor het aanleveren van kopij:

- graag op A4 formaat, via de mail en als platte tekst (zonder opmaak).

- geen pdf bestand, foto's in een apart bestand en met een formaat van minimaal 1.5 MB

Het volgende nummer verschijnt per 1 oktober 2025

Kopij hiervoor graag vóór 1 december 2025.

Redactieadres: E-mail redactiekoppel@gmail.com

Bij de voorplaat

Goede foto's van vliegende vleermuizen zijn zeldzaam, Johann Prescher maakt dit soort foto's. Op de voorplaat zien we een rosse vleermuis die waarschijnlijk pas zijn schuilplaats heeft verlaten en nog in duikvlucht zijn weg zoekt. Heel duidelijk zijn de spieren en botten te zien die door een vlies verbonden zijn tot vleugels. Opvallend zijn de grote oren die de uitgezonden en teruggekaatste ultrasone golven opvangen voor de oriëntatie en het lokaliseren van prooidieren. Vleermuizen leven in een wereld van prikkels die wij ons niet kunnen voorstellen. Wonderlijk.

Verderop in Koppel schrijft Johann over de rosse vleermuis in ons gebied.

INHOUD

2 Agenda KNNV en IVN	24 In de herfst komen de dikke dames deel 1
2 Colofon	27 In de herfst komen de dikke dames deel 2
3 Bij de voorplaat	30 Rosse vleermuizen in de Noordwesthoek
4 Van de redactie	33 Een onbedoelde verrassing
4 Uit de besturen	37 Vaaggegordelde melkzwam komt ook voor op veengrond
5 Hoe communiceren we excursies en lezingen van IVN en KNNV?	40 Zwarte stern, pareltje in de Kop van Overijssel
6 Gordijnzwammen	44 Excursies en lezingen
9 De Muskusos stamt uit de oertijd	46 Besturen KNNV en IVN
14 Beekrombout	47 Werkgroepen KNNV en IVN
19 Van Larve tot imago	
22 Een ontmoeting met de Reuzenster	

Dit oktober-nummer is de laatste gedrukte Koppel. Koppel wordt vanaf 2026 verspreid in digitale vorm. De kosten van drukken en verzenden leggen een te groot beslag op de financiën van beide afdelingen IVN en KNNV. Het IVN had daarom al besloten te stoppen met de papieren Koppel met ingang van het julinummer, de KNNV is nog twee nummers doorgedaan in papieren vorm. Een deel van de leden zal de papieren versie gaan missen en het gaat ook de redactie aan het hart dat de gedrukte versie verdwijnt. Op de website zal Koppel blijven verschijnen en ook zal een digitale versie per mail naar de leden worden gestuurd.

Deze laatste gedrukte versie van Koppel is extra dik. Onze schrijvers hebben zeer diverse en lezenswaardige artikelen aangeleverd met voortreffelijke fotografie, daarvoor hartelijk dank. De redactie is blij dat deze nog in gedrukte vorm kunnen worden verspreid. Er wordt een beperkt aantal extra exemplaren van deze editie gedrukt en belangstellenden kunnen deze verkrijgen door een e-mail te sturen naar de redactie: redactiekoppel@gmail.com. Zolang de voorraad strekt. Dit is met name interessant voor IVN-leden die zijn aangewezen op de digitale versie.

De redactie wenst ieder veel leesplezier met deze laatste gedrukte Koppel.

Uit de besturen

Bericht vanuit het bestuur KNNV afdeling NWH.

Medio juli van dit jaar is een nieuwsbrief uitgegaan naar de leden van de KNNV afdeling De Noordwesthoek waarin aandacht werd gevraagd voor de toekomst van de afdeling, gezien de afnemende belangstelling bij de leden voor deelname aan werkgroepactiviteiten en een nijpend gebrek aan bestuursleden. Op deze brief ontvingen we nauwelijks reacties en

er is duidelijk geen animo voor een bestuursfunctie. Het huidige bestuur trekt de conclusie dat er geen toekomst is voor de afdeling NWH. In overleg met de landelijke organisatie KNNV gaat het bestuur beziën hoe het afbouwen van de afdeling vorm te geven. Februari 2026 zal de uitkomst van dit overleg worden voorgelegd in de ALV.

Secretaris, Sjoerd Osinga

Hoe communiceren we excursies en lezingen van IVN en KNNV?

Tot nu toe werden excursies en andere activiteiten van IVN-NWO en KNNV onder de aandacht gebracht bij de leden via Koppel en de websites van de afdelingen. Daarnaast werd het brede publiek regelmatig geïnformeerd via persberichten. Deze aanpak werkt in principe goed, maar in de praktijk lopen we regelmatig tegen problemen aan, vooral door de strikte deadlines voor aanlevering van informatie aan de Koppel-redactie.

Een voorbeeld: voor een excursie die plaatsvindt in de tweede helft van september, moeten alle details – zoals datum, verzamelpunt en tijdstip – al op 1 juni volledig bekend zijn. Dit blijkt in praktijk steeds lastiger te realiseren.

Bovendien ontstaan er regelmatig spontane ideeën voor excursies of activiteiten, die niet ruim van tevoren gepland zijn en die binnen een korte termijn onder de aandacht van leden en andere belangstellenden gebracht moeten worden.

Binnen het IVN-bestuur is daarom besproken hoe we hier beter mee om kunnen gaan. De oplossing: we gaan flexibeler communiceren via nieuwsbrieven.

Excursies die op tijd bekend zijn, blijven uiteraard gewoon in Koppel en op de websites vermeld worden. Voor spontane of later geplande activiteiten maken we voortaan meer gebruik van onze websites én digitale nieuws-

brieven. In de nieuwsbrieven worden ook 'reminders' vermeld van al langer bekend zijnde activiteiten.

Deze nieuwsbrieven zullen niet volgens een vast schema verschijnen, maar verstuurd worden zodra er nieuws of een leuke activiteit te melden is. Zo kunnen we beter inspelen op de actualiteit én toch iedereen goed informeren.

Om op de hoogte te blijven is het dus goed om je te abonneren op onze afdelingsnieuwsbrief en ook regelmatig onze website te bezoeken (<https://www.ivn.nl/afdeling/noord-west-overijssel>)

De vijf lezingen per winterseizoen worden op een vaste avond georganiseerd. In oktober en november, januari en maart is dat de derde woensdag van de maand. In december is dat de tweede woensdag van de maand. In februari is er tot nu toe een combinatie van ledenvergadering KNNV afdeling met na de pauze een presentatie.

Voor de lezingen worden de data tijdig voor het hele seizoen bij MFC De Zuidwester vastgelegd. De sprekers en onderwerpen voor oktober, november en december moeten voor 1 september bekend zijn om tijdig de informatie aan de redactie van Koppel toe te kunnen sturen. Voor januari, februari en maart is de deadline 23 november.

Cortinariaceae – Gordijnzwammen

Cortinarius violaceus - Violette gordijnzwam

Tekst en foto's: Jaap Veneboer

Gordijnzwammen behoren tot de plaatjeszwammen en vormen in de paddenstoelenwereld de grootste groep. In Nederland komen circa 300 soorten voor, die weer onderverdeeld zijn in subfamilies. De bekendste hiervan zijn *Cortinarius*, *Telemonia*, *Dermocybe* en *Phlegmacium*.

Net als bij andere soorten paddenstoelen moet ook hier goed gekeken worden naar kenmerken die soms kunnen helpen bij het op naam brengen. Bij de gordijnzwammen is één van de beste kenmerken uiteraard het gordijn. De spinnenwebachtige vezels bevinden zich tussen de hoedrand en de steel, waar ze de plaatjes van de jonge zwam beschermen. Na het jonge stadium blijven er soms resten van

het gordijn achter op de steel en de rand van de hoed. Meestal zijn deze resten iets bruin van kleur omdat het sporenstof van gordijnzwammen okerbruin tot roestbruin van kleur is. Andere kenmerken kunnen zijn, aanwezigheid van een knol, smaak, reuk, en misschien wel het meest voor de hand liggende kenmerk onder welke boom of in welke bodemgesteldheid groeit de gevonden gordijnzwam.

Een goed voorbeeld van reuk is de bietengordijnzwam die, de naam zegt het al, naar bietjes ruikt. Nog een mooi voorbeeld is de violette gordijnzwam (*Cortinarius violaceus*). Hij ruikt naar cederhout. Rokers van sigaren zullen dit herkennen als de reuk waar de sigarenkistjes van werden gemaakt. Bij het proeven zou ik zeggen laat dit over aan de echte kenners, want ook bij de gordijnzwammen komen ver-

Cortinarius albobviolaceus - Lila gordijnzwam 1

Cortinarius albobviolaceus - Lila gordijnzwam

Cortinarius bolaris - Roodschubbige gordijnzwam

dachte of zelfs dodelijk giftige soorten voor. De Fraaie gifgordijnzwam (*Cortinarius rubellus*) is één van die giftige soorten die in september/oktober gevonden kan worden in naaldbossen, vooral onder fijnsparren. In de omgeving van Steenwijk denken we dan direct aan de bossen van Havelte.

Een zeldzame soort is de olijfplaatgordijn-

zwam, die vooral te vinden is in de naaldbossen van Drenthe en het oosten van Friesland. De roodschubbige gordijnzwam (*Cortinarius bolaris*) is daarentegen een soort die vooral onder beuken is te vinden. Helaas gaat deze prachtige soort steeds meer achteruit. Toenemende droogte, waardoor beuken afsterven, speelt hierin een rol. Oude beukenlanen zijn

Cortinarius paleaceus - Gewone pelargoniumgordijnzwam

goede plekken om de roodschubbe gordijnzwam te vinden. Vooral paddenstoelen geven vaak een goede indicatie hoe het met onze natuur is gesteld. Veel gordijnzwammen zijn zeldzaam en meestal gebonden aan een bepaald biotoop.

De foto's in dit artikel zijn alle gemaakt in Drenthe, waar bij de daar opererende werkgroep enorm veel

kennis van paddenstoelen aanwezig is. Mede daardoor is er bij elke opname een juiste naam verkregen. Gordijnzwammen zijn moeilijk te determineren en vaak is microscopisch onderzoek nodig. Daardoor is het niet direct een groep voor beginners, maar voor diegene die interesse gekregen hebben in paddenstoelen, zijn de twee veldgidsen uitgegeven door de NMV (Nederlandse Mycologische Vereniging) erg geschikt. De Veldgidsen Paddenstoelen deel 1 & deel 2 van Nico Dam en Thomas W. Kuyper met veel foto's en veldkenmerken zijn te verkrijgen bij de KNNV-uitgeverij.

De muskusos stamt uit de oertijd

Muskusos met een hoorn op snelheid

Tekst en fotografie: Philip Friskorn

Toen er in onze streken nog langharige neushoorns en mammoeten rondliepen werden ze vergezeld door muskusossen (*Ovibos moschatus*). Deze indrukwekkende dieren zijn geen runderen, maar zijn nauwer verwant aan schapen en geiten. Het is een volledig op zichzelf staande soort en het enige nog levende dier uit de laatste ijstijd van het geslacht *Ovibos*. De nauwste nog levende verwant is de in Polen (o.a. de Karpaten) levende goral. Dit kleine gedrongen hoefdier behoort tot het geslacht van de bosgeitantilopen.

Voorkomen

Muskusossen leven in Groenland en in het Noorden van Canada. De populatie in Noor-

wegen werd in 1932 in Groenland gevangen en in de Dovrefjell in Noorwegen uitgezet, maar die overleefden vanwege hun malse vlees de Tweede Wereldoorlog niet. Na de oorlog, in 1947 en in 1953, werden opnieuw dieren uit Groenland uitgezet op de Dovrefjell en met succes! De huidige populatie bestaat uit ongeveer 200 dieren. Een klein aantal is uitgezworven en leeft in het zeer dun bevolkte en koude gebied van Femunden in Oost-Noorwegen. In Midden-Zweden leeft een kleine populatie die afkomstig is uit Noorwegen. Je hoort wel eens zeggen dat deze dieren niet thuis horen in Noorwegen omdat ze zijn uitgezet, maar de vondsten van fossielen uit de laatste ijstijd tonen aan dat ze wel degelijk op de Dovrefjell thuis horen. Met name bij de aanleg van de spoorlijn (Dovrebanen)

Verse uitwerpselen, dan zijn ze in de buurt

Een kalf van één jaar oud

zijn veel fossiele beenderen van muskusossen gevonden.

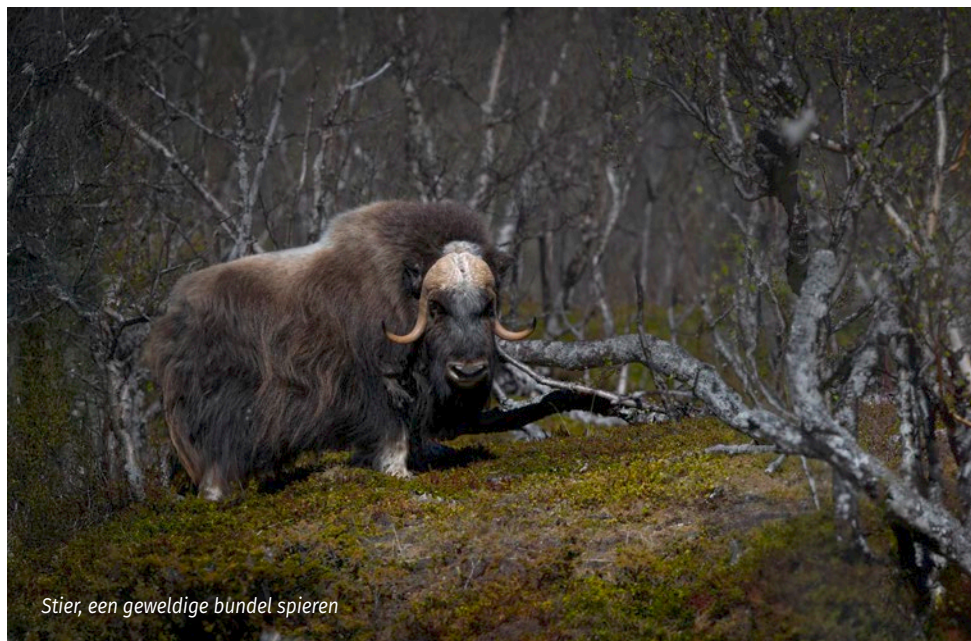
Uiterlijk

Muskusossen zijn indrukwekkende zoogdieren met een gewicht van tegen de 400 kilogram. Ze hebben een gedrongen bouw met korte poten en haren die bijna tot op de grond reiken. Hun brede korte snuit en hun gehele lichaamsbouw zorgt er voor dat ze goed tegen temperaturen kunnen van 50 graden Celsius onder nul of nog kouder. Beide geslachten hebben hoorns die dik beginnen en steeds dunner worden om in een punt te eindigen. De hoorns hebben ze voor hun hele leven en worden niet afgeworpen. Verliest een mannetje een hoorn in een gevecht dan groeit deze niet meer aan. Mannetjes bereiken een lichaamslengte van 2,5 meter, de vrouwtjes 2 meter. De zomervacht is donkerbruin, de wintervacht is zwartbruin. Deze haren reiken

vrijwel tot de grond en zijn bijna een meter lang. Ondanks dat muskusossen geen runderen zijn praten we toch over stier, koe en kalf.

In het voorjaar (begin mei) worden de kalfjes geboren en de kudde leeft ongeveer op de boomgrens, in Dovre net boven de 1000 meter. Omdat daar veel berken groeien gebruiken ze de bomen tevens om hun dikke

Koe met kalf van drie weken

Muskusus op de hoogvlakte etend van wilgen

wintervacht af te schuren. Je treft er dan ook grote plukken wol aan die verzameld worden. In de schoenen is dat de best werkende isolatie in koude winters. De wol is bovendien kostbaar en brengt wel 1000 Euro per kilo op. In die beboste hellingen worden ook de kalfjes geboren. Als het warmer wordt trekken ze naar de koelere hoogvlakten het liefst op de sneeuwgrens.

In juli 2010 trof ik op de Dovrefjell een stier met één hoorn, vrijwel zeker na een gevecht verloren. Rivaliserende stieren stormen op elkaar af met snelheden van bijna 40 kilometer per uur en stoten dan met een klap op elkaar. Die klap is in de wijde omtrek te horen en wordt opgevangen door de gehoorde helm bij de stieren. Het is de tijd dat ze een muskusachtige stof afscheiden om hun territorium af te bakenen. Aan deze stof ontleen ze hun naam.

In het vroege voorjaar van 2025 trok ik met fotovriend Rino en collega fotograaf/gids Knut Røstad de Dovrefjell in op de boom-

grens waar de jongen een week of drie eerder ter wereld waren gekomen. Daar vonden we verse uitwerpselen, een teken dat ze in de buurt waren. Muskusossen zijn vredelievende dieren en niet agressief, maar het advies is altijd om minstens 200 meter afstand te houden, zeker in de tijd dat de kalfjes geboren zijn. Gids Knut had toestemming om dichterbij te komen, mede door zijn decennia lange ervaring. Zo konden we een één jaar oud kalf en een koe met een drie weken oud kalf fotograferen. De stier keek van afstand toe en dat leverde fraaie beelden op. Wat onze gids met 40 jaar ervaring nog nooit had meegemaakt was dat een tweede stier uit het niet op ons af kwam rennen. Met bijna 80 jaar lukte rennen mij niet of nauwelijks en ik viel gelukkig achter een dikke berk. De stier rende op twee meter langs mij heen en op gebaren van Knut ging hij de andere kant op. Rino kon mij toen overeind helpen en konden we onze tocht bergafwaarts voortzetten om daarna te genieten van een eenvoudige maaltijd. Een avontuur om nooit te vergeten.

Beekrombout

Twee territoriale mannetjes Beekrombout jagen elkaar weg boven het water

Tekst en fotografie: René Manger

Beekrombouten zijn libellen die behoren tot de familie van de Rombouten (Gomphidae). Het zijn stevig gebouwde libellen.

De Beekrombout (*Gomphus vulgatissimus*) plant zich uitsluitend voort in zuurstofrijk wa-

ter dat niet teveel nitraten en fosfaten bevat en waar fijn sediment en dood organisch materiaal op de bodem aanwezig zijn. Meestal zijn dit zwak stromende, meanderende beken en riviertjes, maar ook een genormaliseerde beek met enige stroming kan dienen als voortplantingswater. Bij voortplantingswateren worden vaak larvenhuidjes en jonge indivi-

Larve kruipt het land op

Uitgekleurd mannetje Beekrombout

duen aangetroffen, maar zich voortplantende beekrombouts worden slechts weinig gezien.

In de Overijsselse Vecht is de Beekrombout al lange tijd aanwezig. In Noordwest-Overijssel zijn slechts enkele waarnemingen van de Beekrombout bekend. Dit zijn vermoedelijk zwervende exemplaren. Wanneer een populatie zeer veel exemplaren voortbrengt gaan libellen zwerven om nieuw leefgebied te ontdekken. Soms worden (verse) Beekrombouts bij

stilstaande wateren zoals in tuinen, poelen of bij vennen waargenomen. Of ze worden gezien bij een smal “loopje”, zoals het Zeegser loopje waar ze zich tijdelijk in 2016 ophielden. Om zich succesvol voort te planten zoekt de soort stromende wateren. In Drenthe zijn dit traag stromende kanalen of beken. In Zuidwest Drenthe bevindt de soort zich voornamelijk in vrij brede kanalen. In het Drentsche Aa gebied vliegt de soort echter in meanderende beken (zie kader Larvenhuidjes verzamelen).

Beekrombout eet Weidebeekjuffer

Beekrombout eet eendagsvlieg

Uitsluipen op een boom op ongeveer 1.60 meter hoogte

een platte bouw en kunnen daarom goed op de zandige bodem van de beek zich ophouden en zich snel ingraven. In de nacht jagen ze op prooi.

Uitsluipen

Wanneer de larven na diverse vervellingen volgroeid zijn geraakt gaan ze aan land (zie foto vorige pagina). Het grootste deel van de larven kruipt in de ochtend vanuit het water de oever op. Soms komen ze nauwelijks uit het water en kruipen uit het huidje vlak boven het wateroppervlak. Het mag duidelijk zijn dat dit een vrij risicovolle actie is, vooral als er wind staat en het verse imago daardoor in het water valt.

Het grootste deel van de

Larven

Ze overwinteren als larve meestal drie, soms twee of vier keer. Dit betekent dat adulten die je ziet vliegen jaren eerder als eitje op het wateroppervlak zijn afgezet. De larven hebben

dieren kruipt tientallen centimeters omhoog en sluipt daar uit op een droge oever of op vegetatie. Sommige dieren leggen grotere afstanden af in soms enkele meters de kant op of via boomstammen omhoog om uit het huidje te

Een tandem Beekrombout

Een breedscheenjuffer wordt in ongeveer 10 minuten verorbert

kruipen. Het uit de larvenhuidjes sluipen gaat niet altijd goed. Soms breekt het huidje open, maar hebben de larven niet de kracht om zich uit het huidje te bevrijden.

De rijpingsfase van de Beekrombout duurt enkele weken en speelt zich af op graslan-

den en langs bosschages in de omgeving van het water. In die periode wordt vooral veel gejaagd en gegeten om zich voor te bereiden op de voortplanting. Soms wordt er door jonge dieren al gepaard, maar het is niet duidelijk of dit gelijk al tot nageslacht leidt.

Eitjes in een klont

De prooien van Beekrombouts zijn vaak grotere insecten zoals vlinders, libellen en vooral eendagsvliegen die in die periode zeer talrijk zijn. Blauwe breedscheenjuffers worden bijvoorbeeld door Beekrombouts regelmatig gegeten. Het eerst wordt het achterlijf opgegeten, dit duurt ongeveer een minuut en daarna wordt het borststuk in ongeveer 6 minuten verwerkt. Vleugels en pootjes blijven uiteindelijk achter (zie foto hierboven).

Langs de oevers hebben de mannetjes territoria die verdedigd worden. Vrouwtjes worden uit de lucht geplukt waarna paring plaats vindt. Het ei-afzetten gebeurt door het vrouwtje waarbij ze met het achterlijf op het wateroppervlak de eitjes afzet. De eitjes zitten als een klont aan het achterlijf vast (zie foto hiernaast).

Larvenhuidjes verzamelen

in de Drentsche Aa over een afstand van afstand van 3,5 km. Start 11:15 uur. Slot: 17:30 uur.

Op 21 mei 2016 ben ik met Gerard Abbingh in een roei-bootje bij Oudemolen vanaf de werkschuur van Staatsbosbeheer naar Schipborg gevaren. Met de stroom mee verzamelden we zoveel mogelijk larvenhuidjes op één oeverzijde van de beek. Snel zagen we de eerste uit-sluipers en dat bleef zo tot half zes 's middags toen we de zoektocht beëindigden.

Uitgeslopen Beekrumbout boven het water

De meeste larvenhuidjes bevonden zich op zo'n 20 à 30 cm boven het wateroppervlak. Sommige larvenhuidjes kwamen vlak boven het water uit en andere huidjes hingen aan een steile oever in de vegetatie. Het overgrote deel van de dieren bevond zich in

Uitgeslopen Beekrumbout tegen oeverwand

Larvenhuidje Beekrumbout

beschutting van de oevervegetatie, op jonge rietplanten en drijvende grassen. Soms op droge oevers met weinig vegetatie (zie foto hierboven). De hoogste concentratie van larvenhuidjes betrof 14 stuks over een oeverlengte van ongeveer 2 meter. In totaal werden 184 huidjes verzameld, waarvan 99 man en 85 vrouw.

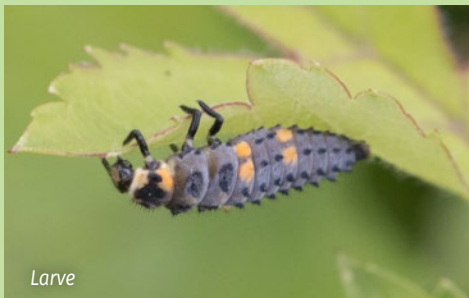
Van larve tot imago

Tekst en foto's: Willem-Jan Hoeffnagel

Alle organismen maken een ontwikkeling door gedurende hun leven. Zo ook insecten. Dan lopen we meteen tegen de eerste verwarring aan: larve? Maar er zijn er toch ook die een nimf als stadium kennen? En dat klopt. Vandaar hier

eerst een toelichting op het verschil tussen deze twee benamingen. Met nog een toevoeging daarbovenop. Want kennen we niet ook het fenomeen "rups"?

Voordat insecten het volwassen stadium (imago genaamd) bereiken, maken ze een aantal

Dagpauwoog
Volledige gedaantewisseling
Zevenstippelig lievenheersbeestje

ontwikkelingsstadia door. Aan het eind van die stadia komt het volwassen dier, het imago, tevoorschijn. Als imago is een soort zich voort te planten.

De stadia tussen ei en imago maken een aantal tussenliggende overgangen door. Die overgangen gaan naar een volgend stadium via een vervelling. Die tussenliggende stadia worden verschillend benoemd:

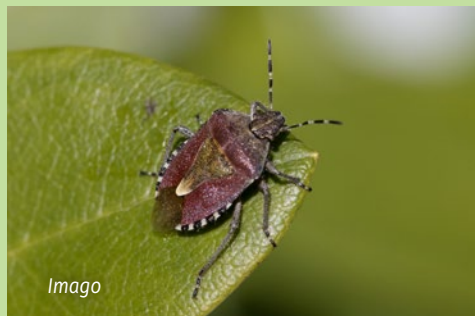
- **Larve:** dit is de benaming als het uiterlijk van dit stadium volledig afwijkt van het uiterlijk van het imago. De overgang gaat gepaard met een volledige gedaantewisseling. Een bekend voorbeeld zijn vlinders en lieveheersbeestjes. De overgang naar een imago gaat via een zogenaamde pop. Uit de pop komt een volledig ander dier dan het stadium voor de pop.

- **Nimf:** dit is de benaming als het uiterlijk na elke vervelling meer en meer op het imago

gaat lijken. De overgang gaat gepaard met een onvolledige gedaantewisseling. Er is dan geen sprake van een popstadium. Voorbeelden zijn wantsen en libellen.

Deze opsplitsing in twee aanduidingen is uiteraard te mooi om waar te zijn. Er is al verwarring in het Nederlands, want we kennen allemaal wel een paar uitzonderingen. Want de larve van een vlinder heet een rups. En de nimf van een libel heet een larve (zie de bekende benaming van larvenhuidje wat achterblijft als de libel is uitgeslopen).

En om de verwarring compleet te maken is er in het Spaans maar 1 naam (Ninfa) en in het Italiaans worden beide namen door elkaar gebruikt. Het Frans spant de kroon, want beide namen worden omgekeerd gebruikt, dus Larve voor een onvolledige gedaantewisseling en Nymphe voor de volledige gedaantewisseling.

Bessenschildwants

Onvolledige gedaantewisseling

Grote keizerlibel

Onvolledige gedaantewisseling

Zuringrandwants

Een ontmoeting met de formidabele reuzenster

Tekst en foto's: Robert Rubertus

Een reuzenster waarnemen in Noord-west-Overijssel is een gebeurtenis die je bij blijft. De kans om deze vogel te zien is het grootst in het najaar, in de maanden augustus en september. Bijna elk jaar worden dan enkele vogels waargenomen bij de grotere wateren in ons gebied. In het voorjaar, eind april, begin mei is de kans een stuk kleiner.

De reuzenster is de grootste vertegenwoordiger van zijn familie, de sterns, waartoe ook visdief en zwarte stern behoren. Kenmerken van de volwassen vogels zijn het grote formaat, de zeer grote felrode snavel en de diepzwarte kopkap in een verder wit tot lichtgrijs verkleed met donkere vleugelpunten. Langzame vleugelslagen en een minder soepele, meer meeuwachtige vlucht kenmerken de reuzenster. De vogels leven van vis, die ze vangen door op middelmatige hoogte boven het wateroppervlak te vliegen en te zweven en dan plots in het water te duiken in een poging de vis met de snavel te grijpen. Dat lukt niet altijd. Reuzensterms kunnen worden waargenomen bij het Vollenhovermeer, bij het open water van Wetering-Oost en Wetering-West, het Eesmeer en de Beulakerwijde. Ook bij andere wateren is er een (kleine) kans de stern te zien. Bijzonder zijn de waarnemingen in juni 2024, dus buiten de trektijd, bij het verbrede Etten-

lands kanaal. Overdag foerageren de reuzensterms in deze gebieden en 's avonds vertrekken ze naar de dichtstbijzijnde slaapplekken, waarschijnlijk in de IJsseldelta en mogelijk aan de IJsselmeerkust van Friesland. Reuzensterms slapen staand in ondiep water, dat tot ongeveer halverwege hun poten komt.

De soort is wereldwijd verspreid, maar komt nergens in grote aantallen voor. De vogels die bij ons doortrekken zijn afkomstig van de populatie rond de Oostzee in Zweden en Finland. Ze broeden daar op eilandjes voor de kust, beschermd tegen landroofdieren. In de jaren

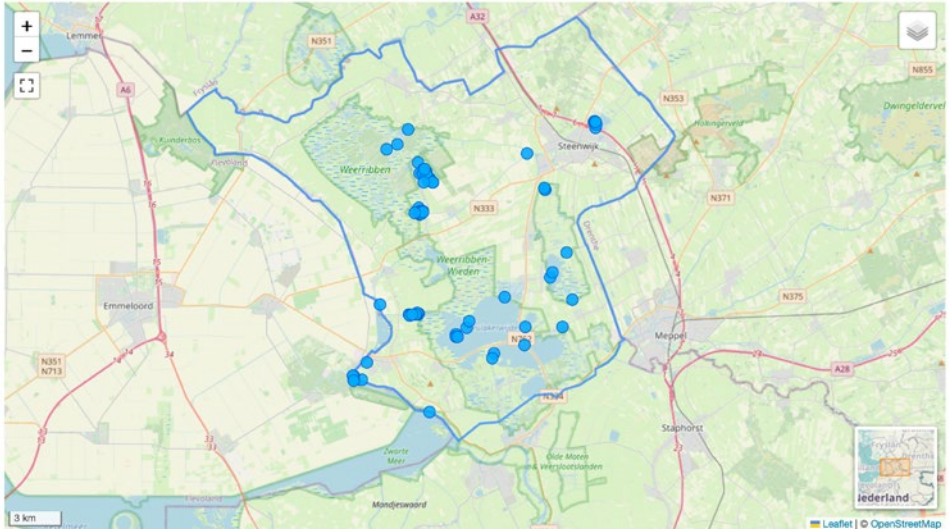
De reuzenster op de foto werd waargenomen op 6 augustus 2025 jagend op vis boven het Vollenhovermeer. De vogel is geringd met een rode ring aan de linkerpoot en een metaalkleurige ring aan de linker. Helaas zijn de ringen niet af te lezen.

2013-09-08 - 2025-08-06 Reuzenster - Hydroprogne caspia Alle zeldzaamheden Zoek

Filter Wis filters Als tabel ☒ Toon geavanceerd

Waarnemer Alle geslachten Alle maanden Alleen goedgekeurd ☐ Inclusief nulwaarnemingen ☐ Alleen onzeker

Alle levensstadia Alle activiteiten Alle methodes Waarnemingen van iedereen

Waarnemingen van de reuzenster in Steenwijkerland in de periode 2013 - 2025 op waarneming.nl. Het Vollenho-vermeer valt net buiten de gemeentegrens, maar is een goede locatie om de soort te zien. Ook aan de oostkant van het Ketelmeer worden vaak meerdere reuzensters waargenomen. De reuzenster werd in de gemeente voor het eerst waargenomen op 9 augustus 2013 op eiland Het Kerkhof in de Beulakerwilde.

1990 trokken naar schatting hoogstens 30 reuzensters door ons land, daarna namen de aantallen fors toe tot 150 à 200 per najaar. Dit is slechts een klein deel van de totale Oostzee-populatie van 1700 paren (2010). Om te bepalen hoeveel reuzensters ons land bezoeken, worden de slaapplaatsen enkele keren per najaar geteld, gelijktijdig en gecoördineerd door SOVON. De grootste slaapplaatsen bevinden zich langs de IJsselmeerkust van Friesland en in en rond het Lauwersmeergebied. Het hoogste totaal was 250 in september 2023.

De vogels trekken vanuit de Oostzee veel langs rivieren door Europa naar de westkust van Afrika om te overwinteren en keren vanaf half april terug naar hun broedgebieden. Een klein deel volgt in het najaar meer de kustlijn van de Noordzee en dat geeft ons de kans om van deze formidabele stern te genieten.

In de herfst komen de DIKKE DAMES!

deel 1

Tekst en foto's: Ben Prins

Het zal iedereen zijn opgevallen, dat er in de herfst overal van die dikke, vette spinnen verschijnen, hangend in een kleverig dradenweb. Behalve als zo'n web zichtbaar is geworden door de duizenden dauwdruppels, die als pareltjes aan de draden hangen, kan je die vieze kleverigheid gewoon niet vermijden, want Je ziet die webben met hun dunne draden nauwelijks. Voor je het weet, loop je met je gezicht dwars door dat ragdunne weefsel, hoor je de draadjes knappen en zit je onder die vieze kleverige spinseldraden. Bah !!

Waar komen al die dikke spinnen met hun grote kleefwebben toch zo opeens vandaan? Het lijkt wel toverij! Het antwoord is heel ontvullend: ze waren er al vanaf het vroege voorjaar, toen ze massaal uit de eitjes zijn gekropen, die andere dikke dames het jaar ervoor, vóór het ging winteren, hebben gelegd en ergens onder blad of plantenafval hebben verstopt. Laten wij, om hun levenscyclus te begrijpen, daarom eerst eens gaan kijken, hoe het leven van deze spinnen van ei tot aan hun dood verloopt.

Als na de wintermaanden de zon aan kracht begint toe te nemen en de zonnestralen de

grond opwarmen, kruipen de eerste spinnetjes, die niet veel groter zijn dan een paar millimeter, uit hun eikapsel en banen zich door het omhulsel van de eiercocon een weg naar buiten. Ze zoeken dan iets hoger op in de vegetatie een door de zon beschenen plekje. Al lopend laten zij, hoe klein ze ook zijn, een uiterst dun spinseldraadje achter, waarlangs alle andere spinnetjes uit dezelfde cocon naar het zelfde plekje klimmen, en daar een spinselmatje vormen, waarop ze met z'n allen dicht opeen zittend zich in de zon kunnen opwarmen. Bij de geringste verstoring spat dat hoopje spinnetjes uiteen, om als de rust is teruggekeerd weer snel bij elkaar te kruipen.

Zodra deze minispinnetjes na krap een week hun voorraad eidooier hebben opgebruikt, moeten ze voor hun eigen eten gaan zorgen. De spinnetjes verlaten nu het spinselmatje en verspreiden zich tussen de planten. Om elkaar niet in de weg te zitten verplaatsen veel van deze dwergjes zich zwevend aan een spinseldraadje naar onbekende verten. Daar spinnen ze een piepklein webje, dat - net zoals bij de dikke dames in de herfst - bestaat uit een groot aantal niet klevende spaken als in een wiel, waar overheen een spiraal van kleefdraad is aangebracht. Het geheel is uitgespannen tussen een frame

Vrouw kruisspin als dikke dame midden in het kleverige wielweb

van dikkere elastische draden, die het wielweb met de kleefdraden strak trekken. Met dit kunstwerk opgebouwd uit uiterst dunne zijden draadjes van veel minder dan een honderdse millimeter dik en nauwelijks voor het oog zichtbaar, moeten de jonge spinnetjes hun eerste prooiën vangen, bestaande uit kleine insectjes die er letterlijk in moeten vliegen.

De spinnetjes hangen daarbij met de kop omhoog in het midden van het webje op een speciaal zitmatje doodstil te wachten. Als een prooi de draden aanraakt, snelt de spin er naar toe, en bijt met de gifkaken door het pantser van het slachtoffer heen. Het gif doodt niet alleen het insect, maar lost bovendien het inwendige weefsel op

tot een vloeibare brei. Het prooi wordt snel ingesponnen, zodat het zich niet meer kan bewegen, en de maaltijd kan beginnen. De spin heeft geen echte kaken. Zij zuigt door een klein mondgatje de opgeloste brei naar binnen, waarbij een krans van haren om de

Longe kruisspinnetjes vlak na het verlaten van de eicocon

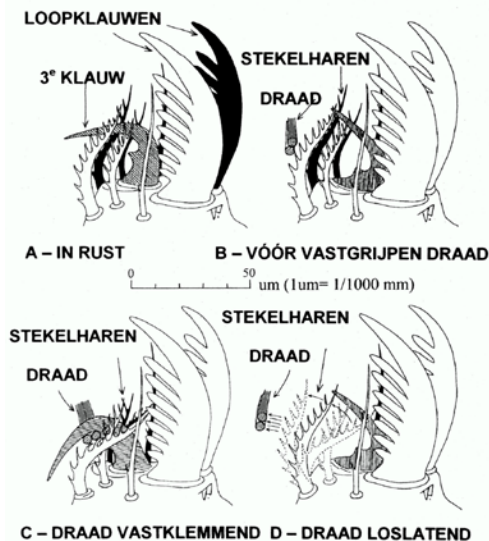
Kruisspin vrouw met uitgezogen prooi

mond heen grotere deeltjes moet tegen houden om verstopping van de mond te voorkomen. Met knedende bewegingen van de gifkaken wordt de totale inhoud van het insectenlijf er uit geperst en de lege chitine huid als een verfrommeld klompje afval uit het web los geknipt en weggegooid.

Terwijl een insect onverbidelijk vastraakt in de kleverige draden van het web, en al spartelend om los te komen alleen maar steviger vast komt te zitten, snelt de spin moeiteloos over de draden naar het prooi. Hoe krijgt zo'n spin het voor elkaar om niet aan het eigen web vast te kleven? We moeten voor de oplossing van deze vraag eens goed naar de uiteinden van een spinnenpoot kijken. De

meeste soorten spinnen blijken aan het einde van iedere poot over twee klauwtjes te beschikken. Maar alle spinnen, die een wielweb weven, en daarom ook wielwebspinnen worden genoemd, hebben niet twee, maar drie klauwtjes. Van die drie klauwtjes kan de alleen middelste omhoog en omlaag worden bewogen. Juist deze kromme en platte klauw wordt gebruikt om de spinseldraad vast te grijpen, naar beneden te trekken en tegen sterk vertakte, veerkrachtige pootharen aan te drukken. Bij iedere volgende stap wordt de vastgeklemd spinseldraad losgelaten en als het ware door de terugverende pootharen weggeschoten. Die ene bewegelijke klauw en de terug verende pootharen voorkomen dus, dat een wielwebspin in haar eigen web vast kan kleven.

Wordt vervolgd!

Schema werking klauw van een kruisspin bij het lopen over het web

Ben Prins, ecprins@hetnet.nl

In de herfst komen de DIKKE DAMES!

deel 2

Vrouw kruisspin vlak voor het afzetten van de eieren

Tekst en foto's: Ben Prins

De meest algemene wielwebspin in ons land is de Kruisspin (*Araneus diadematus*), die zowel in heidevelden, ruigte randen, open bos als in onze tuinen kan worden gevonden. Kenmerkend is het opvallende witte kruis, dat het licht- tot donkerbruine, soms zelfs rode achterlijf siert. De baby-kruisspinnetjes, die net uit het ei zijn gekropen, zijn echter helder geel met een diep zwarte rugvlek op het achterlijf. Spinnen zijn geen vegetariërs. Met hulp van het wielweb en de krachtige gifkaken moeten zij insecten vangen om in leven te blijven en om te kunnen groeien. Door het stijve pantser om hun hele lijf, het uitwendige skelet, gaat dat groeien met horten en stoten. Om groter te worden moet elke keer dat pantser worden uitgetrokken en dat gebeurt in het korte leven van de kruisspin acht keer. Vlak voor iedere vervelling is er binnen het oude pantser een nieuw pantser ontstaan, compleet met nieuwe kaken, poten, klauwen, stekels en ooglenzen. Pas bij de achtste en laatste vervelling in de herfst is de kruisspin geslachtsrijp, en kan er met succes worden gepaard.

Bij het mannetje neemt de omvang van het achterlijf na de laatste vervelling nauwelijks toe. Maar de tasters naast de kaken zijn

nu aan de top sterk bolvormig vergroot en door hun donkere kleur goed zichtbaar. In deze bol bevinden zich de organen, waarmee het mannetje het sperma, afgescheiden door het achterlijf, kan opzuigen, opslaan en overbrengen naar het vrouwtje. De vaardigheid om een wielweb te spinnen is hij verloren, want van nu af aan gaat hij zonder te eten achter de vrouwen aan. Het achterlijf van het vrouwtje daarentegen zwelt nu juist door het groeien van de vele eieren geweldig op. Van een vrij onopvallende puber groeien de kruisspinvrouwen nu binnen korte tijd uit tot opvallend dikke dames, die nu ineens tijdens de herfst - schijnbaar uit het niets - tevoorschijn komen, maar die al vanaf het voorjaar als veel kleinere exemplaren overal aanwezig zijn geweest. Schijn bedriegt!

Die grote, vette kruisspinnen denken alleen maar aan eten. Ze hebben immers flinke hoeveelheden eiwit nodig om hun eieren te laten rijpen. Dag en nacht wachten zij in het centrum van hun web, of in een schuilspinsel aan de buitenzijde van het web, op prooien, die vast blijven zitten aan de kleefdraden. Met hun gevoelige poten voelt de spin iedere trilling van het web, en snelt dan zo snel mogelijk naar de plek waar de trilling vandaan komt. Ook het mannetje op vrijersvoeten, dat – hoe voorzichtig ook – het net

van een geslachtsrijp vrouwtje binnen gaat, wordt door de vrouw als prooi beschouwd. Om z'n vraatzuchtige geliefde gunstig te stemmen, tokkelt het mannetje met de poten via de draden van het web eerst een boodschap naar het vrouwtje: ik ben een stoere kerel, en wil met je paren. Merkt het mannetje, dat het vrouwtje rustig blijft zitten en niet tot de aanval overgaat, dan loopt hij voorzichtig verder het web in, terwijl hij achter zich een reddings draad spint, waarmee hij bij gevaar onmiddellijk het web kan verlaten.

Is het vrouwtje paringsbereid en valt het liefdesaanzoek van het mannetje in goede aarde, dan blijft het vrouwtje als verstijft met ingetrokken poten doodstil zitten. Het mannetje nadert haar uiterst behoedzaam, klaar om direct te vluchten, als het vrouwtje te vroeg uit haar trance ontwaakt en hem aanvalt. Reageert het mannetje niet snel genoeg, dan kost het hem z'n leven en wordt hij als prooi door het vrouwtje gepakt en uitgezogen ... Als het vrouwtje echter roerloos blijft zitten, nadert het mannetje haar zo dicht mogelijk, probeert onder haar achterlijf te komen, en haar met zijn opgezwollen palpen te bevruchten. Daarbij wordt eerst de

ene spitse, kromme, iets spiraalvormige injectie "spuit" van de ene palp bij het vrouwtje ingebracht en dan de tweede palp in de andere geslachtsopening van het vrouwtje. Voor iedere soort geldt, dat het paringsapparaat van een mannetje alleen past in de geslachtsopening van een vrouwtje van dezelfde soort, als een unieke sleutel in het bijpassende slot.

Om haar twee zaadreservoirs volledig te vullen, zal een vrouwtje met verschillende mannetjes paren. Zo kan zij er zeker van

Kruisspin man (links) en vrouw vlak voor de paring. Man heeft achter zich een reddingsdraad

zijn dat alle eitjes, die zij gaat leggen, bevrucht kunnen worden. Tegen de tijd dat bij de vrouwtjes de eieren zijn gerijpt, zijn de mannetjes al lang overleden. De hoogzwangere, sterk opgezwollen vrouwtjes verlaten nu de plek waar zij hun web hebben gehad, en dalen af naar de bodem om een geschikte schuilplaats te zoeken voor het leggen van

de eieren. Als een vrouwtje zo'n plekje heeft gevonden, spint zij een wollig matje, waarop het eerste groepje eieren wordt gelegd. Over de eieren heen komt een laagje van hetzelfde spinsel. Met de kaken en spinseldraden wordt het geheel tot een pluizig bolletje omgevormd, waar omheen een wollige buitenlaag wordt aangebracht, die de eieren moet

beschermen tegen vocht of uitdroging. Een vrouwtje kan binnen enkele weken meerdere eiercocons produceren, die ieder wel 100 tot 150 eieren kunnen bevatten. Na het maken van haar laatste cocon laat in de herfst sterft het vrouwtje, en beginnen de eieren aan een maandenlange overwintering, tot de zonnestralen van het voorjaar de nieuwe generatie jonge kruisspinnetjes naar buiten lokken en een nieuwe levenscyclus begint.

Eicoon van de kruisspin

Ben Prins,
ecprins@hetnet.nl

Rosse vleermuizen (*Nyctalus noctula*) in de Noordwesthoek

Tekst en foto's: Johann Prescher

De Noordwesthoek van Overijssel is een bijzonder gebied. En het wordt op sommige vlakken steeds mooier. Bossen worden ouder en daarmee ook rijker aan soorten. Met grote landschappelijke elementen gevormd in de ijstijd hebben we een variatie aan habitats en soorten. We hebben een overgang tussen hoog land en de laagtes met een mix van water en de moerassen met diverse verlandingsstadia. Een van de vleermuizen die enerzijds graag in oude bomen verblijft, maar graag boven meren en moerassen jaagt, is de rosse vleermuis. Een soort die dus in de regio goed aan zijn trekken komt.

Uiterlijke kenmerken

Met een spanwijdte rond de 35 cm is de rosse vleermuis een van de grotere vleermuissoorten die we in Nederland tegenkomen. Ze hebben een roodbruine, gladde vacht en een brede snuit (zie foto). In vlucht zijn ze herkenbaar aan de wat smallere vleugels. Ze vliegen doorgaans hoger dan de meeste andere soorten uit onze regio en kunnen lange afstanden afleggen. Er zijn hoogtes tot boven 1.000 meter boven de grond vastgesteld en tijdens het migreren zijn afstanden tot 1.600 km gedocumenteerd.

Verblijfplaatsen in de regio

Rosse vleermuizen zijn in Nederland bijna uitsluitend bewoners van holten in oude loofbomen. Vaak gebruiken ze oude spechtengaten (meestal gemaakt door grote bonte specht). Zo is er op het Hoge Land van Vollenhove jarenlang een kraamkolonie van rond de 80 dieren bekend geweest die jarenlang gebruik maakte van een specifieke boom (en vast ook nog andere bomen). In deze boomholtes vormen de

vrouwtjes kraamkolonies van 20 tot soms ruim 100 individuen. Los van bomen, leven ze in Nederland soms ook in gebouwen. Steenwijk en Giethoorn zijn voorbeelden van locaties waar ze ook in gebouwen aangetroffen worden. In Steenwijk-West leeft een kolonie van ruim 100 individuen in verschillende gebouwen. Buiten Overijssel worden rosse vleermuizen ook in Assen en Amersfoort in gebouwen aangetroffen. Ook vleermuis kasten worden regelmatig gebruikt. Zelfs grotere vogelnestkasten kunnen gebruikt worden. In Joure zag ik ooit een

*Jonge rosse vleermuis uitvliegend vanuit een
oud spechtengat in een Amerikaanse eik
met een wat grauwere vachtkleur*

*Volwassen rosse vleermuis uitvliegend, hier zie
je duidelijk waarom ze rosse vleermuis genoemd
worden*

ke verblijfplaatsen zijn zowel in gebouwen als in bomen gevonden, onder andere in huizen in Steenwijk-West, in boomholtes bij Scheerwolde en in Park Rams Woerthe.

Soms zijn de verblijfplaatsen met enige ervaring zonder hulpmiddelen te vinden. Wie hoog kwetterend gepiep uit een boom hoort komen, kan gaan zoeken naar een oud spechtengat of andere holte. 's Avonds vlak na zonsondergang vliegen de eerste individuen al uit. Met behulp van een batdetector of warmtebeeldcamera kan geteld worden. Op deze wijze werden meerdere koloniebomen gevonden op De Woldberg. Op 22 augustus 2025 werd zo ook een boom gevonden, er vlogen in totaal 39 rosse vleermuizen uit. Hiervan zijn foto's gemaakt. En op de foto's is duidelijk te zien dat er ook jongen van hetzelfde jaar bij zitten (grauwere vachtkleur).

kraamgroepje van ongeveer 20 dieren in een spreuwenkast.

Meestal wordt niet één verblijfplaats gebruikt, maar juist meerdere. De kolonie verplaatst zich van tijd tot tijd binnen een netwerk van verblijfplaatsen. De groep valt dan soms uit elkaar in meerdere kleinere groepjes en voegt zich ook weer bij elkaar. Dit verschijnsel heet fission fusion. Dit gedrag heeft onder andere te maken met sociale structuren van een kraamgroep en met thermoregulatie. Mannetjes zitten net zoals bij veel andere vleermuissoorten doorgaans solitair en vanaf de paartijd die tussen juli en oktober plaatsvindt, met kleine groepjes vrouwtjes (tot ongeveer 20) in een paarverblijfplaats. Het mannetje is dan territoriaal en verjaagt andere mannetjes. Dergelij-

Predatie en andere doodsoorzaken

Van vleermuizen zijn een breed scala aan vijanden bekend. Rosse vleermuizen vliegen relatief vroeg uit en zijn soms zelfs overdag actief (zoals tijdens de migratie). Bosuilen, ransuilen, sperwers en slechtvalken zijn potentiële vijanden van de rosse vleermuis. In oktober 2018 vond ik op de Steenwijker Toren de resten van een rosse vleermuis, terwijl daar destijds ook een paar slechtvalken verbleef (zie foto hierboven). Naast de natuurlijke vijanden, zijn ook de minder natuurlijke zaken debet aan eventuele schade aan populaties. Huiskatten kunnen zeer effectief vleermuizen vangen. En menselijk handelen zoals na-isolatie in woningen, dakrenovaties of kap van koloniebomen kunnen schadelijk zijn. Daarnaast staan windmolens erom bekend dat rosse

vleermuizen een van de regelmatig terugkerende slachtoffers is.

Landelijk gaat het niet zo goed met de rosse vleermuis. De Staat van Instandhouding is vastgesteld als 'zeer ongunstig'. Een duidelijke oorzaak wordt niet genoemd, maar een dalende populatie-trend en onduidelijkheid over de kwaliteit en omvang van de leefgebieden zorgen met name voor de keuze van een dergelijke status

Kansen

Hoewel rosse vleermuizen in De Kop van Overijssel hun uitdagingen kennen, zijn er een paar mooie kraamkolonies bekend. Landelijk lijkt het de soort niet voor de wind te gaan. Er zit geen strakke aantalsmonitoring op onze lokale populatie. Maar qua leefgebied hebben we een kansrijke regio die zich al jaren bewijst. Met het steeds ouder worden van bos, neemt

het aantal oude spechtengaten met daarachter geschikte holten toe. De vleermuizen kunnen extra geholpen worden met het plaatsen van specifieke vleermuiskasten. Maar nog meer met goed beheer en behoud van bomen met holten. Veelal wordt bos onder gedragscodes beheerd. En als er al specifiek onderzoek naar boombewonende vleermuissoorten gedaan wordt, is dit vaak een wettelijk minimum van twee veldbezoeken om een kraamkolonie vast te stellen. Dit zorgt helaas vaak een onderbelichting geeft, gezien de soms dagelijkse verhuizingen tussen verschillende verblijfplaatsen. Dus het doorgeven van waarnemingen via waarneming.nl kan al erg helpen om beheerders bewust te maken van de locaties waar vleermuizen verblijven. Hoor je dergelijk gekwetter in een boom? Laat het me gerust weten, dan kunnen we kijken of het werkelijk om vleermuizen gaat en tellen hoeveel er zitten.

Een onbedoelde verrassing

Tekst en foto's: Ben Prins

Wij hebben last van slakken in onze tuin. Vooral van naaktslakken. En niet zo'n klein beetje! In het slakkenhoogseizoen verzamelt mijn vrouw vele avonden achtereen letterlijk

honderden slakken. Overal kruipen die glibberaars bij tientallen door het gras op zoek naar malse blaadjes. Waar ze allemaal vandaan komen? Wij hebben geen idee ... Maar het lijkt er op, alsof al die hongerige plaagbeesten uit de hele omgeving juist naar onze

Weggslakken en gladde pissebedden weggescholen onder een stuk hout

tuin toe komen om zich vol te vreten met onze liefdevol verzorgde plantjes.

In een paar maanden, tijdens het moeizame groeiseizoen van de jonge plantjes, kunnen er - zonder overdrijving - soms vele duizenden naaktslakken per maand worden verzameld. En ondanks die slachting blijven er nog steeds genoeg in leven om vooral het jonge groen volledig te vernietigen ... Om radeloos van te worden! Vanaf het vroege voorjaar tot in de vroege herfst volgen verschillende golven naaktslakken elkaar op. Allereerst vroeg in het jaar vele tientallen kleine bruine en grijze aardslakken, gevolgd door een explosief groeiend aantal weggslakken. De segrijnslak is de enige hujsjes slak, die net zoveel schade aan de perkplanten kan aanrichten als de veel talrijkere naaktslakken.

Wat doe je tegen al dit ongewenste natuurgeweld? Slakkenkorrels? Liever niet, want er wandelen regelmatig een paar egels door onze tuin. En dat zijn fanatieke slakkeneters, die door slakkengif al snel het loodje leggen. Potjes bier ingraven, waarin de slakken stonkdronken uiteindelijk verdrinken? Wel geprobeerd, maar het aantal gedode slakken per

flesje bier bleef zó bedroevend laag, dat je per keer honderden flesjes Heineken zou moeten opofferen om enig resultaat te verwachten. Veel te duur en niet haalbaar! Dan toch maar door gaan met het tijdrovende, handmatig wegvangen van de kwelgeesten, en er elke avond een half uur of soms aanzienlijk meer aan opofferen?

Ten einde raad wilde mijn vrouw het eens met afrikaantjes proberen, een leuk uitbundig bloeiend plantje, dat met z'n oranje bloemen een fleurig tintje zou geven aan de bloemborders. Omdat slakken dol op deze plantjes zouden zijn, konden de afrikaantjes als een haag om andere kwetsbare plantjes worden geplaatst, waarna de slakken eenvoudig uit de afrikaantjes konden worden weggeplukt, vóór ze de andere plantjes konden bereiken en onherstelbaar beschadigen. Bovendien zouden enkelvoudige afrikaantjes een weelde aan insecten kunnen aantrekken, iets wat niet het geval is met dubbele of driedubbele kweekvormen, waarin de stuifmeeldraden door kroonblaadjes zijn vervangen en er voor de insecten daardoor niets meer te halen valt.

Maar helaas, bij kwekers en in de door ons be-

Hartjesinkzwam *Coprinopsis cardiaspora* en *Ascobolus foliicola* in een kweekbakje voor afrikaantjes

zochte tuincentra bleken alleen de “veredelde” afrikaantjes met verschillende lagen kleurige kroonblaadjes te worden aangeboden, die zoals gezegd geen stuifmeel en nectar meer bevatten en voor insecten totaal oninteressant zijn. Mijn vrouw werd daardoor min of meer gedwongen zelf enkelvoudige afrikaantjes op te kweken uit vers gekocht zaad. Zoals zij wel meer deed, werd het zaad verspreid over gehalveerde kartonnen kokertjes, die overbleven van wc-rollen, waarin de bodem werd afgesloten met een vochtig koffiefiltertje en opgevuld met potgrond. Samen met *Lathyrus* zaad werden alle wc-rol-kokertjes in een broeikasje geplaatst, en voor het raam gezet. Nu begon het lange wachten!

Al spoedig begonnen de *Lathyrus*-zaadjes te ontkiemen en verschenen er de eerste tere stengeltjes. Bij de afrikaantjes bleven de kokertjes akelig leeg. De *Lathyrus* plantjes groeiden voorspoedig en moesten al snel over worden gebracht naar kweekpotjes. Bij de afrikaantjes gebeurde er niets! Of toch wel? Aan de onderkant van de kokertjes ver-

schenen kleine witte, beschubde bolletjes, die binnen een paar dagen uitgroeiden tot een zee van kleine paddenstoeltjes. Op een paar centimeter lang, dun wit steeltje balanceerde een fraai wit, bijna doorzichtig hoedje, als het scherm van een mini-parapluutje verdeeld in bepoederde segmentjes. Bij oudere exemplaren versmolt de buitenrand van het hoedje al snel tot een zwartige brei: Inktzwammetjes! Wat een onverwachte verrassing!!

Maar onze verbazing was nog niet voorbij! Bovenop de kokertjes met het zaad van de afri-

Hartjesinkzwam *Coprinopsis cardiaspora* in een kweekbakje met afrikaantjeszaad

Dwergpaddenstoel *Ascobolus foliicola* in een kweekbakje met afrikaantjeszaad

kaantjes ontstonden kleine geeloranje bolletjes, die naar mate ze groeiden veranderden in een paar millimeter hoge en brede zuiltjes, waarop uiteindelijk een klein, hol schoteltje ontstond. Bij enkele kokertjes ontdekten wij er wel enkele tientallen van deze mini-paddenstoeltjes! Dagenlang verschenen er keer op keer nieuwe inktzwammetjes en zwermen gele zuiltjes. Maar van de afrikaantjes, waarom de hele kweek was begonnen, ontbrak – ook na vele dagen – ieder spoor. Weliswaar was het zaai-experiment, wat de afrikaantjes betreft, volledig mislukt, maar daarvoor in de plaats werden wij rijkelijk getraceerd op een weelde aan voor ons onbekende paddenstoeltjes.

[Ter informatie aan de paddenstoelen-liefhebbers onder de lezers: de paddenstoeltjes werden door de specialisten Eef Arnolds en Joop Verburg microscopisch onderzocht en op naam gebracht, waarvoor onze hartelijke dank. Het inktzwammetje was de erg zeldzame Hartjesinkzwam, *Coprinopsis cardiaspora*, vooral groeiend op uitwerpselen van gewervelde dieren, en de mini-zuultjes behoorden tot het ook al erg zeldzame Bladspikkelschijfje, *Ascobolus foliicola*, dat voorkomt op afgevallen en rottend blad.]

Waar kwamen deze paddenstoeltjes zo onverwacht vandaan? Vormden de wc-rolletjes, de koffie-filtertjes, de potgrond, of het afrikaantjeszaad de oorzaak? Mijn vrouw heeft het zaai-experiment nog eens heel nauwkeurig herhaald, met alle onderdelen afkomstig uit dezelfde bronnen. Maar na vele weken wachten en nieuwsgierig kijken, bleven de wc-rolletjes leeg. Geen afrikaantjes, geen paddenstoeltjes, helemaal niets!

Wij hebben het stille vermoeden, dat de verontreiniging met de twee soorten paddenstoeltjes mogelijk afkomstig is geweest van een plastic doosje, waarin waarschijnlijk druiven hebben gezeten, en waar de wc-rolletjes met het zaad van de afrikaantjes in waren geplaatst om ze bij elkaar te houden en te voorkomen, dat ze omvielen. Maar of dat de werkelijke bron van de paddenstoeltjes is geweest, zal voor ons altijd verborgen blijven ... Het is in ieder geval wel duidelijk, dat er helaas dit jaar geen afrikaantjes tegen de legers naaktslakken om onze kwetsbare plantjes konden worden geplaatst. Volgend jaar dan maar weer opnieuw geprobeerd!

Ben Prins,
ecprins@hetnet.nl

Vaaggegordelde melkzwam komt ook voor op veengrond

Tekst en foto's: Robert Rubertus

De vaaggegordelde melkzwam komt volgens bestaande literatuur voor op zware klei en in kalkrijke duinen. De waarnemingen nemen de laatste tientallen jaren toe en daaruit blijkt dat de soort ook groeit op veengrond. Zo ontdekte ik begin augustus ongeveer 150 van deze melkzwammen langs een pad door moerasbos in het Woldlakebos onder ratelpopulieren, op veengrond. Uit verspreidingsgegevens van de laatste 20 jaar valt af te leiden dat de vaaggegordelde melkzwam in meer habitats voorkomt dan eerder gedacht.

Kenmerken

De vaaggegordelde melkzwam, *Lactarius evosmus*, is een van de ongeveer vijftig soorten melkzwammen die in Nederland voorkomen. Alle melkzwammen zijn te herkennen aan het vocht (melksap) dat vrijkomt bij beschadiging van de lamellen onder de hoed. De vaaggegordelde melkzwam heeft een vrij

grote hoed die tot 12 cm in doorsnee kan worden. De kleur van de hoed is lichtgeel of crèmekleurig met een onduidelijke zonering van oker of grijsachtig oker, vandaar de naam vaaggegordeld. De lamellen zijn witachtig. Het melksap is wit en blijft wit nadat het uit de lamellen is gevloeid, een belangrijk kenmerk en het smaakt zeer scherp. Het melksap bevat de sporen en helpt bij de verspreiding. De paddenstoel ruikt fruitig of appelachtig.

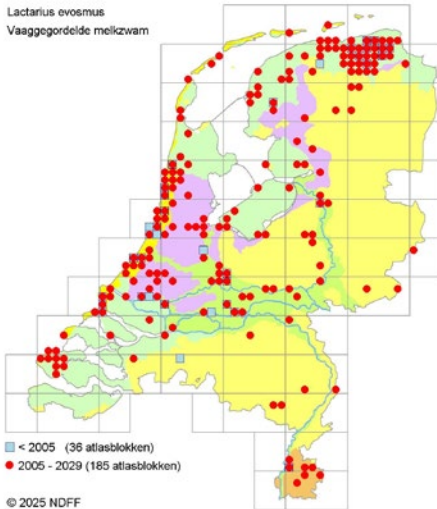
Ecologie

Alle melkzwammen leven in symbiose met bomen, zo ook de vaaggegordelde melkzwam, die ectomycorrhiza vormt met populieren. De schimmeldraden van de melkzwam groeien om de buitenkant van de dunne uiteinden van wortels heen en komen zo in nauw contact met de boom. Door het nauwe contact worden stoffen uitgewisseld tussen boom en schimmel. De schimmel levert water met opgeloste mineralen aan de boom. Door het enorme schimmeln netwerk in de bodem wordt de op-

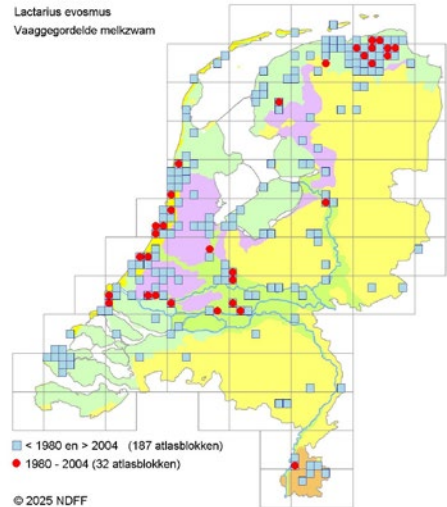

Ratelpopulier bladeren bospad Woldlakebos

Bospad Woldlakebos

Verspreidingskaart 1, na 2005.

Verspreidingskaart 2, voor 2005.

pervlakte waarover stoffen worden opgenomen voor de boom sterk vergroot. De boom levert suikers aan de schimmel. Zo ontstaat een zeer belangrijk wederzijds voordeel.

In het Woldlakebos groeiden de ongeveer 150 vaaggegordelde melkzwammen langs een pad met ratelpopulieren, *Populus tremula*, en ook enkele berken. Waarschijnlijk was er sprake van mycorrhizavorming met deze ratelpopulieren. Opmerkelijk is dat de soort hier groeit op veengrond en niet op zware klei of in kalkrijke duinen.

Dat de melkzwammen al in augustus tevoorschijn kwamen is ook bijzonder. In de zomer van 2025 viel weinig neerslag tot half juli, maar werd het nat tot in augustus. In deze periode kwamen veel soorten paddenstoelen boven de grond, die normaal gesproken in september vruchtlichamen vormen. Zo ook de vaaggegordelde melkzwammen.

Verspreiding en grondsoort

De vaaggegordelde melkzwam is sinds 2005 (kaart 1, rode stippen)) waargenomen op de zeelei (groen) van Groningen, Friesland en in

mindere mate in Zeeland, in de duinen (geel) van Holland, op rivierklei in de Betuwe, op de lössgronden (oranje) van Zuid-Limburg en op veengronden (paars) in Holland en Noordwest-Overijssel.

Tot 2005 (kaart 2, rode stippen) was de verspreiding van de vaaggegordelde melkzwam veel beperkter en zijn er geen waarnemingen bekend van veengronden. Hier is waarschijnlijk sprake van een waarnemerseffect, maar duidelijk is wel dat de ecologische amplitude van de vaaggegordelde melkzwam groter is dan gedacht. De soort gedijt ook goed bij populieren op veengronden, in moerasbossen.

Bronnen:

Bremer, P. (2005) De Vaaggegordelde melkzwam in Noordwest-Fryslân. *Twirre* 16: 24-26

NMV Verspreidingsatlas Paddenstoelen: <https://www.verspreidingsatlas.nl/0069180>, geraadpleegd op 30 augustus 2025.

Waarneming.nl: <https://waarneming.nl/observation/368326335/>

Zwarte stern, pareltje in de "Kop van Overijssel"

eind april aan op hun broedgebied. Opmerkelijk is dat volwassen vogels maar ook jongen van het jaar ervoor ver op zee van kleine garnaaltjes leven. De terugtocht wordt vaak in een keer afgelegd als het weer meezit. In vele gevallen maken ze stopovers in wetlands langs de kust. Dit is niet zonder gevaar. De Afrikaanse jeugd maakt er een sport van om zwarte sterns uit de lucht te knallen met een katapult. Helaas komt dus niet iedere zwarte stern in Nederland aan.

Tekst en foto's: Ronald Messemaker

Even voorstellen

De zwarte stern behoort tot de drie moerassterns die wij in Europa kennen. Met zijn lengte van 25cm is het een middelmatig grote vogel. Europees gezien is de zwarte stern de talrijkste van de drie. Witvleugelstern en witwangstern komen hier soms in kleine aantallen voorbij om naar hun broedplaatsen in Oost-Europa te vliegen. Spectaculair is te noemen dat witwangstern steeds meer tot broeden komt in Nederland. In 2024 werden zelfs 46-48 paartjes vastgesteld rond het Zuidlaardermeer.

Achteruitgang

Helaas is deze prachtige vogel een zeldzaamheid aan het worden.

In de jaren vijftig bestond de Nederlandse populatie nog uit 15.000 broedparen. Door verslechterde waterkwaliteit, ontginning van zijn leefgebied en ontpolderen zakte de aantallen naar een dieptepunt van 1200 broedvogels. De grootste concentraties bevinden zich in de veenweiden en moerassen van Zuid-Holland, uiterwaarden van Nijmegen, (Ooijpolder), en laagveenmoerassen van Noordwest Overijssel, Friesland en Groningen.

Terugkeer

Na een lange, lange reis van de Westkust van Zuid-Afrika komen de eerste zwarte sterns

Broedgedrag

De zwarte stern is allerm minst zwart te noemen en oogt meer grijs, met daartussenin allerlei tinten grijs. De kop is in de broedtijd zwart en strekt zich uit tot borst en buik. Naarmate het broedseizoen vordert zal het voorhoofd en delen van het lichaam steeds witter worden. Zwarte sterns zijn uitgesproken kolonievogels die in kolonies van 10 tot soms wel 100 broedparen kunnen broeden. Dit is veilig en bij gevaar zien vele ogen meer dan een paar ogen. In natuurlijke omstandigheden broeden zwarte sterns op drijvende waterplanten zoals krabbenscheer, wortelstokken van waterlelie en gele plomp. Alles wat binnen snavelafstand van het natuurlijke nestvlotje aan nestmateriaal voorhanden is, wordt gebruikt. In sommige gevallen vliegen ze als een vlinder boven hun broedplek en maken dan herhaaldelijk stoot-

Dit hoort allemaal bij het spel. Uiteindelijk keert de rust weer terug en kan aan de paring begonnen worden. In het algemeen worden twee tot vier eieren gelegd die na 22 dagen broeden uitkomen.

Deze prachtig gecamoufleerde eitjes vallen nauwelijks op tussen alle rottende waterplanten van het nest. Naast het gevaar van predatie door roofdieren spelen weersinvloeden ook een belangrijke factor. Voorjaarsstormen met windhozen kunnen in een klap een kolonie wegvagen. Gelukkig komt dit zelden voor en liggen de nestvloten stevig tussen de drijvende waterplanten.

Bij het uitkomen van de eieren zorgt het vrouwtje instinctmatig dat de eierschalen direct uit het nest meegenomen worden. De witte binnenkanten zouden alleen maar roofdieren

duikjes om stengels en bladen van drijvende waterplanten mee te nemen. In Nederland broeden nagenoeg alle zwarte sterns op kunstvlotjes (90%).

Het is niet duidelijk of zwarte sterns ieder jaar dezelfde partners en dezelfde kolonies aanhouden. Een met een zender beplakte zwarte stern uit de Zouweboezem werd in 2012 teruggevonden in een Friese kolonie. Zeker is dat zwarte sterns als zwervers onvoorspelbaar kunnen zijn.

Bij het in april bezetten van de (kunst)nesten wordt de paarband tussen man en vrouw weer aangescherpt. Dit gebeurt door het aanbieden van een visje of insect. Het mannetje maakt hierbij een prachtig dansje om het vrouwtje te verleiden. Immers het aanbieden van prooi zal haar alleen maar meer doen besluiten deze hoffelijke heer als toekomstige vader van haar kroost te accepteren. Zodra het vlezig cadeautje is aanvaard, is hun relatie beklonken. De eerste dagen wordt er nog flink op los geflirt en worden naastgelegen nestvloten bezocht en andere buurdames het hof gemaakt.

aan kunnen lokken. In een snelle beweging worden de eiresten in een ommezwaai in het water ondergedompeld of in een naburig rietland gegooid.

Op dat moment breken er drukke tijden aan voor beide ouders en is het af-en aanvliegen met prooidiertjes. Het is belangrijk dat het hele seizoen door prooidieren aanwezig zijn. Bij slecht weer kunnen zwarte sterns dan overschakelen op vliegende insecten, wormen

en insecten in graslanden met vee. Dit vormt dan naast visjes, libellenlarven en andere waterdiertjes de hoofdmoot van hun prooi-lijst.

Jongen groeien snel

Als er voldoende voedsel wordt aangevoerd groeien de kleine wattenbolletjes snel en verkennen ze met hun kleine pootjes hun tijdelijke verblijf. Kruidig nestmateriaal dat voldoende uitgroeit dient tijdens warme dagen als parasol en kunnen de oververhitte kuikens schuilen. In deze periode maken ze regelmatig uitstapjes van de vlotjes en staan dan regelmatig pootje te baaien. Bij gevaar schuilen ze onder plompe-en waterlelie bladeren net zolang tot het sein veilig wordt gegeven.

Zwarte stern ouders herkennen in deze fase feilloos hun roepende jongen om ze daarna van het broodnodige voedsel te voorzien. Na 25 dagen zijn de jonge zwarte sterns vliegvlug en beginnen ze op echte zwarte sterns te lijken. Enig dons op rug en kop verraaft hun jeugdige identiteit. Nog steeds zijn ze afhankelijk van wat hun ouders ze voorschotelen. Eind augustus zwermen dan alle overgebleven jongen rond in de kolonie en landen ze waar ze maar kunnen. Oude nestvlotjes, drijvende waterplanten, fuikenstokken van vissers en boeien zijn favoriet. Begin september is het dan zover en gaat de hele kolonie op de wieken. Wie hier het startsein voor geeft zal altijd wel een raadsel blijven. Uit eigen ervaring zag ik ooit een groep steeds hoger op de thermiek gaan om als stipjes in de lucht te verdwijnen.

Prachtig fenomeen

Al deze op trek gaande zwarte sterns verzamelen zich op vaste plekken. Oost-Europese vogels voegen zich bij de Westelijke. Balgzand, de Kreupel in het IJsselmeer, de Po vlakte en de Krim zijn van die pleisterplaatsen voordat de grote trek naar Afrika begint. Vele tienduizenden vogels, waaronder ook de jonge vogels van dat jaar verzamelen zich op het wad of zandplaat. Hier wordt hun verenkleed nog even in orde gemaakt en vetten ze nog een beetje op voordat hun gevaarlijke reis begint. Wonderlijk dat de jonge vogels precies weten waar ze naartoe moeten. En dan begint hun reis naar de westkust van Zuid-Afrika en is de cyclus compleet.

Helpende hand

Door de teruglopende waterkwaliteit waren ook de drijvende waterplanten, zoals krabbenscheer, zeldzaam in De Wieden geworden. Niet ideaal voor zwarte sterns natuurlijk! In de jaren zestig heeft men toen bedacht om dit 'pareltje' van het moeras te helpen om zo de broedkansen te verbeteren. In die tijd werden grote rieten matten gebruikt

als vervanger van de natuurlijke nestvlotjes. Dit lukte deels en na schade en schande wijzer te zijn geworden, werden de vlotten verkleind tot drijvende matjes van 30 cm x 30 cm. Deze kunstzinnige creaties werden steeds beter totdat we in 2012 met het ultieme nestvlotje voor zwarte sterns kwamen.

Vrijwilligers

In De Wieden werken 25 vrijwilligers aan het zwarte sternproject mee en dit jaar gaan we het 21ste jaar in. Een mijlpaal mag je wel zeggen. Jaarlijks worden ruim 400 nestvlotjes door hen gemaakt. In 2012 zelfs 628. Dit intensieve werk start in maart en wordt er per locatie een pallet met nestvlotjes klaargemaakt. Daarna worden de locatielabels en kleurcodestokken bijgevoegd en kan het uitleggen beginnen. Dit gebeurt meestal in de eerste week van mei als ook de eerste visdieven in het gebied terug zijn. Op alle twaalf bekende broedlocaties worden de nestvlotjes per boot uitgelegd. Tussen iedere streng komt dan een kleurcodestok zodat elke telgroep vanaf de juiste kant telt.

Zodra alle locaties van nestvlotjes zijn voorzien begint het leukste deel van het project:

het tellen van de broedparen, legfels en kuikens.

Hoge aantallen

Dit jaar telden we het hoogste aantal broedende zwarte sterns ooit met 155 tegen 131 broedparen in 2024. Een mooi resultaat en de energie die er door de vrijwilligers wordt ingestoken meer dan waard.

Evaluatie

Na het monitoren worden aan het eind van het broedseizoen traditiegetrouw alle getallen bij elkaar genomen en de nestvlotjes uit het water gehaald, schoongemaakt en weer opgeborgen voor een volgend seizoen.

Ook geïnteresseerd??

Lijkt het je leuk om aan deze monitoring deel te nemen en vind je het leuk om in groepsverband samen te werken aan de bescherming van de zwarte stern?

Dan kun je een email sturen naar r.messemaker@natuurmonumenten.nl

*Ronald Messemaker,
boswachter De Wieden*

Excursies en Lezingen

15 oktober 2025: Van "A " naar "B ", ofwel van de "Auken" naar de "Bramen"

Op woensdag 15 oktober is er een lezing door Jaap Veneboer met de pakkende titel Van "A " naar "B ", ofwel van de "Auken" naar de "Bramen". De lezing wordt gehouden in MFC De Zuidwester, Gasthuislaan 84, Steenwijk.

Aanvang lezing om 20.00u. Zaal open om 19.30u.

Pal onder de rook van Steenwijk ligt een schitterend stukje natuurgebied van Natuurmonumenten. Vooral de kijkhut bij de Auken is bekend bij vele vogelaars. In de wintermaanden en het vroege voorjaar zijn hier veel eenden en ganzen te bewonderen en in het voorjaar komen daar nog de reigersoorten bij die in de Auken broeden. Wat veel bezoekers van de kijkhut echter vaak vergeten is dat in het voorjaar en de zomer vele insecten te bewonderen zijn langs het pad naar de kijkhut. Dus behalve verrekijker en tel lens mag ook de macrolens niet vergeten worden. Zoals de titel al zegt gaan we

van de Auken naar de Bramen. Het deel van De Wieden bij De Bramen wordt gekenmerkt door de kruidenrijke graslanden, waar veel weidevogels broeden als kievit, grutto, wulp en tureluur.

De lezing is gratis toegankelijk voor leden van IVN en KNNV. Van andere belangstellenden wordt een bijdrage van € 2,- gevraagd.

19 november 2025: De ruige natuur in Schotland en op de Orkney eilanden

Op woensdag 19 november is er een lezing door Jan van der Knokke met de titel "De ruige natuur in Schotland en op de Orkney eilanden." De lezing wordt gehouden in MFC De Zuidwester, Gasthuislaan 84, Steenwijk. Aanvang lezing om 20.00u. Zaal open om 19.30u.

Schotland spreekt tot bijna ieders verbeelding. Het is een land met ruige natuur, waar in de grote open gebieden edelherten rond dolen. Het symbool van Schotland is de distel. Van New

Castle rijden we naar het noorden waar we de

Farn Islands bezoeken. Een waar eldorado van broedende zeevogels zoals Kuifaalscholver, Zeekoet en de Papegaaiduiker, een mooie vogel met een prachtig gekleurde snavel. De tocht gaat verder naar het noorden, door de Highlands, waar het Glenmore Forestpark is met zijn hoge en oude Schotse pijnbomen. Ze kunnen wel 300 jaar oud worden. Dan met de veerboot naar de Orkney eilanden. De natuur op deze eilanden is werkelijk fantastisch, met hele mooie kusten. Een van de hoogste punten is te zien op het eiland Hoy. Hier staat vlak

voor de kust een rode zandstenen pilaar van 137 meter hoog. Het is de Old Mann off Hoy. Hierop broedt de Noordse Stormvogel, een bijzondere vogel die wel 50 jaar oud kan worden. Terug op het vaste land rijden we via een zogenaamde single track roads, heel smalle weggetjes, richting het zuiden en eindigen we de reis in Iverness.

De lezing is gratis toegankelijk voor leden van IVN en KNNV. Van andere belangstellenden wordt een bijdrage van € 2,- gevraagd.

10 december 2025 Van broedvogel naar geringde trekvogel ofwel een ultieme ontmoeting met bijeneter en hop

Op woensdag 10 december is er een lezing door Geert Smit met de pakkende titel "Van broedvogel naar geringde trekvogel ofwel een ultieme ontmoeting met bijeneter en hop". De lezing wordt gehouden in MFC De Zuidwester, Gasthuislaan 84, Steenwijk. Aanvang lezing om 20.00u. Zaal open om 19.30u.

In Kroatië kunnen ruim 400 vogelsoorten worden gespot. Gedurende het hele jaar is het er goed vogels kijken en net als bij ons is het voorjaar met zingende vogels erg aantrekkelijk. Maar in september moet je bij het meer "Vransko Jezero" zijn. Dit meer is 13 kilometer lang en gemiddeld 2,3 kilometer breed en staat bekend als een eldorado voor zomervogels en wintergasten. In die periode staan de netten klaar en komen vrijwilligers uit het gehele land om in afwisselende weken vogels

Kroatie

- Dalmatie is het land van de Bijeneter en Hop.

te vangen en te ringen. En over dit werk dat van belang is om meer te weten te komen over het trekgedrag van vogels zal de spreker ons meer informatie geven.

De lezing is gratis toegankelijk voor leden van IVN en KNNV. Van andere belangstellenden wordt een bijdrage van € 2,- gevraagd.

**KNNV Koninklijke Nederlandse
Natuurhistorische Vereniging,
vereniging voor veldbiologie**

KNNV Afdelingsbestuur
Meppelerweg 216-B
8344 XX Onna
Bankrek.nr: NL95INGB0001027674 t.n.v. KNNV,
afd. De Noordwesthoek Steenwijk.

Voorzitter

Vacature
voorzitter@noordwesthoek.knnv.nl

Secretaris

Sjoerd Osinga,
06 36037311
secretaris@noordwesthoek.knnv.nl

Penningmeester en ledenadministratie

Candida van Wirdum,
06 51552846
penningmeester@noordwesthoek.knnv.nl

Bestuurslid

Emile de Leeuw,
0653643469
webmaster@noordwesthoek.knnv.nl

Bestuurslid

Vacature

Waarnemingen

Ton Bode,
0521 512074
ton.bode@planet.nl

**IVN Vereniging
voor natuureducatie en
duurzaamheid**

IVN Afdelingsbestuur
Postadres Pr. Beatrixplantsoen 20
7941 EW Meppel
Bankrek.nr: NL45INGB0000342784 t.n.v. IVN
afd. Noordwest Overijssel Steenwijk

Voorzitter

Aafje Maris
0629626083
aafjemaris@casema.nl

Secretaris en ledenadministratie

Harmien Starre
0641527600
h.starre@kpnmail.nl

Penningmeester

Willem-Jan Hoeffnagel
0521 857735
Willem-jan@hoeffnagel-photography.nl

Bestuurslid

Ingrid Even
tel. 0624779425
ingrideven@hotmail.nl

Bestuurslid

Vacature

Werkgroepen KNNV

Weidevogelbescherming

Obe Brandsma
obehyltje@live.nl

Plantenwerkgroep

Candida van Wirdum, 06 51552846
candida@jolicoeur.nl

Insectenwerkgroep

Arjen Lensen
06-29077923, arjen.nat@gmail.com.

Geologiewerkgroep

Wim Brussee
0521 516373, krebberbrussee@hetnet.nl

Werkgroep Wolterholten

Rene Bons
0521-517617, rene.bons@versatel.nl

Lezingen

Vacature
Waarnemer: Ton Bode
ton.bode@planet.nl

Excursies

Vacature

Natuur en millieuplatform

Henk Plat
06 23730199
henk.plat59@gmail.com

Websitebeheer

Emile de Leeuw
0653 643469, webmaster@noordwesthoek.knnv.nl

Website: www.knnv.nl/noordwesthoek

De Contributie en lidmaatschap

KNNV-leden € 39,50
Huisgenoten van KNNV-leden € 22,50
KNNV-jeugdleden € 12,50 (leeftijd 30 jaar of jonger)
NWH-leden € 22,00
NWH-huisgenootleden € 20,00
(nieuwe NWH(-huisgenootleden) niet meer mogelijk)
De contributie wordt automatisch geïnd c.q. moet vóór 1 maart ontvangen zijn.
Opzegging schriftelijk vóór 1 november bij de ledenadministratie.
Leden ontvangen het blad "Koppel" en het tijdschrift "Natura" van de landelijke KNNV.

Werkgroepen IVN

Excursies en gidsen

Aafje Maris
aafjemaris@casema.nl
Aanvraag excursies en gidsen:
Roely Luyten
het Eenspan 6, 8332 JG Steenwijk
r.luyten@home.nl

Werkgroep Vogels

Ingrid ten Berge
06-51535491
ingridtenberge@hotmail.nl

PR

Vacature
Natuurkoffers
Vacature

Werkgroep Jeugdnatuurclub De Weerribben

Vacature

Websitebeheer

Willem-Jan Hoeffnagel
0521 857735
webmaster.noordwest-overijssel@ivn.nl

Schetsen in de natuur

Rietje Veltkamp
0618675444
info@rietjevelt-kamp.nl

ivn.nwo.web@gmail.com

Website: www.ivn.nl/afdeling/noordwest-overijssel

Contributie IVN € 25,00 per jaar

Leden ontvangen het blad "Koppel" en "Mens en Natuur", tijdschrift van het landelijk IVN
Donateur kan iedereen worden, die geen werkend lid kan of wil zijn, maar wel het verenigingswerk wil steunen: bijdrage € 25,00 incl. "Koppel".
Huisgenoten van leden betalen € 5,00.
Beëindiging van het lidmaatschap IVN Noordwest Overijssel: via schriftelijke opzegging bij de ledenadministratie.

Retouradres: Meppelerweg 216-B, 8344 XX Onna

PostNL
Port Betaald
Port Payé
Pays-Bas

Cortinarius rubellus - Fraaie gifgordijnzwam. Foto: Jaap Veneboer

ivn natuur
educatie
Noordwest-Overijssel

IVN Vereniging voor natuureducatie en
duurzaamheid afdeling Noordwest-Overijssel

KNNV
vereniging
voor veldbiologie

KNNV
vereniging voor
veldbiologie
De Noordwesthoek